

Dragi prijatelji, ganjen sem, da sem danes tu z vami na tako pomembni svečanosti. Govorim kot Italijan, ki žal ne zna slovensko.

Dragi prijatelji, izrekam vam iskreno bližino kot Italijan, ki ne zna slovensko in je spoznal, da je zaradi tega neznanja izgubil velik del kulture naše dežele. To je posledica v osnovi italijanskega nacionalističnega pristopa šole, društev in časopisa v italijanskem jeziku.

Brez težav priznam, da sem do svojega dvajsetega leta odraščal brez zavedanja, da je precejšen del našega prebivalstva slovenskega ali nedavno italijaniziranega. Grška, srbska in judovska skupnost so bile v nekem smislu cenjene, Slovenci pa so ostajali v senci.

Morda mi je oči odprl hud pretep, ki ga je 8. decembra 1970 doživel moj univerzitetni sošolec, ki je moral v bolnišnico samo zato, ker ga je skupina neofašističnih vrstnikov na trgu sv. Antona prepoznala kot levičarskega Slovenca. Z železno palico so mu zadali veliko rano na zatilju in mu zlomili nos.

Takrat sem opazil, da ima kar nekaj mladih neofašistov priimke z jasnim slovenskim poreklom. Ta protislovenska sovražnost nekdanjih Slovencev - celo z rasističnim predznakom! - se mi je zdela nesmiselna. Po naključju se je leta pozneje identitetna shizofrenija neofašistov določene narodnosti ali vere proti pripadnikom svoje izvirne skupine - Slovincem, Avstrijcem, Judom ali komu drugemu - znašla v različnih knjigah, ki sem jih napisal.

Ena najbolj očitnih primerov, v katerih se Italijani in Slovenci ne razumejo, je prav spomin na štiri tukaj ubite mlade može. Ne razumemo se, ker državni organi niso nikoli želeli, da bi se mi, italijansko govoreči, učili slovenščine, --- ker se nekateri izmed vas razumljivo branijo preteklih izkušenj----, in potem, priznajmo si: ker smo vsi nekoliko pogojeni z nacionalizmom.

Tako razen tistih, ki gojijo zgodovino in preberejo nekaj esejev, ki jih večinoma objavlja naš zaslužni Deželni inštitut za zgodovino odpornišva in sodobno zgodovino, nas - italijansko govoreče - informacije v zvezi s streljanjem, ki se je zgodilo tu, večinoma ne dosežejo. Ni me sram povedati, na primer, da sem v svojih študentskih letih osebno poznal in občudoval slikarja Lojzeta Spacala in kupil serijsko reprodukcijo njegovega lesoreza, posvečenega Bidovcu, Marušiču, Milošu in Valenčiču, toda vseeno nisem veliko "razumel".

Šele mnogo pozneje sem spoznal, da so za skoraj vse vas to preprosto "štirje junaki". Nasprotno, mnogi med nami za to epizodo sploh ne vedo in mnogi jih preprosto ocenjujejo kot "teroriste, ki jih je obsodilo italijansko sodišče", kar je besedna zveza, ki se žal ponavlja v pismih uredništvu, čeprav je bila sodba izrečena v

času izjemno ostrega protislovenskega preganjanja in s strani pošasti, kot je bilo fašistično posebno sodišče.

Leta 1928 je fašistični režim zaprl vse slovenske šole in društva, vaš jezik je bil povsod prepovedan, poskušali so ga izkoreniniti celo iz verskih obredov. Slovenci so se zavedali, da italijanski režim (ni bil le fašizem protislovanski) v Julijski krajini in Istri izvaja nekakšen kulturni genocid. Zlasti za številne mlade Slovence so bile razmere tako neznosne, da so bili pripravljene tvegati svoje življenje. Tako so se prvič oboroženo uprli fašizmu.

Kot Italijanu mi zato ni nerodno proslavljati te mlade može. Ganjen sem nad njihovo žrtvijo, čeprav so - neizkušeni in nepremišljeni - zagrešili tudi hude ekscese in celo nekaj neumnosti. To se zgodi, ko je človek stisnjen v kot. Mi pa smo stotisoče naših sodržavljanov stisnili v kot samo zato, ker so bili druge narodnosti. TIGR in Borba sta na primer poskušala bojkotirati lažne volitve marca 1929. V Beramu (Pazin-Pisin, Istra) si mladi tigrovci niso domislili nič boljšega, kot da so streljali na kmete, ki so jih fašistične milice vodile na volišča. Zaradi odbitih krogel je bil en mrtev in več ranjenih. 10. februarja 1930 pa so v uredništvu fašističnega časopisa *Il Popolo di Trieste*, ki je izvajal neusmiljeno tiskovno kampanjo proti "Slovanom", podtaknili bombo. Eksplozirala naj bi, ko so uslužbenci odšli domov, vendar je urednik, ki je ostal v uredništvu, izgubil življenje.

Mladi iz Borbe so se skušali izogniti nedolžnim žrtvam, vendar so se zavedali, da niso izključene. Imeli so iste moralne pomisleke, kot so bili tisti, ki so leto prej vznemirjali privrženca tajnega italijanskega antifašističnega gibanja "Giustizia e Libertà", in so se nanje odzvali kot ti italijanski antifašisti. Tako so na kraju atentata pustili številko časopisa "Giustizia e Libertà" iz leta 1929, ki je razrešila dilemo s ponovno objavo besed samega Mussolinija, ko je še bil socialist: "Brez dvoma se strinjam, da bombe v normalnih časih ne morejo biti socialistično sredstvo delovanja," je zapisal bodoči "Duce". "Toda ko vas vlada, bodisi republikanska ali monarhična, preganja ali vas oddalji od zakona in od človečnosti, o! potem nasilja ne bi smeli preklinjati, tudi če so njegove žrtve nedolžne."

Toda Mussolini je bil povsem brez dostojanstva in je vseeno dal ubiti tiste štiri fante.

Kar nekaj mojih rojakov se mi zoperstavlja s tremi besedami, ki se jim zdijo dovolj jasne: "Trst je naš". Očitajo mi torej, da sem se vdal zahtevam "Slovanov". Odgovorim z dvema argumentoma:

1) po mojem mnenju je vsak nacionalizem bolezen duha in arhaična dediščina živalskih skupnosti;

2) po drugi strani nima smisla zanikati, da je bila človeška vrsta od nekdaj razdeljena na plemena in da so od sredine 19. stoletja sodobni nacionalizmi povsod

prodrli. Glede na, žal, ta "duh časa", zakaj ne bi imeli tudi Slovenci "pravice" gojiti svoj nacionalizem?

Navsezadnje smo si Italijani tako močno želeli obvladovati Sredozemlje, Balkan itd., da smo leta 1918 priključili več kot 500.000 Slovencev in Hrvatov ter kasneje napadli Grčijo in Albanijo ter 6. aprila 1941 Kraljevino Jugoslavijo. Da, v želji po zavzetju ozemelj z nekdanjo slovansko prisotnostjo so nekateri jugoslovanski skrajneži ciljali na mejo na reki Tilment. Kaj pa mi, Italijani? Mi smo zahtevali celo Bospor!

Nacionalna država je naša skupna poguba. Edina rešitev bi bilo popolno spoštovanje vseh manjšin, ne glede na premikanje meja. Vsaka družina bi morala imeti možnost, da še naprej živi v svoji hiši in skupnosti v skladu s svojimi običaji.

Od leta 1927-28 je bilo to za Slovence v Italiji nemogoče.

Pomislil sem, da bi z vami delil strašno sramotno okoliščino, ki se je zgodila tukaj, dejstvo, ki zglada skoraj neverjetno če ga ne bi potrdila dokončna sodba sodišča v Trstu (o tem sem pisal v 'Cime Irredente').

Zdi se, da je pravo sovraštvo do 'ščavov' - v narekovajih - spodbudilo nekatere od nacionalizma bolne Italijane, da so izvedli sramotna 'domoljubna' dejanja ob truplih pravkar ustreljenih slovenskih antifašistov. Angloameriški zavezniški časopis je 6. aprila 1946 poročal o sojenju uslužbencu RAS, ki je bil leta 1941 poročnik prostovoljne milice. Obtožili so ga, "da je 15. decembra 1941 na Opčinah, skupaj z neznanimi osebami, prostovoljno sodeloval pri usmrtni skupine Slovencev" (znameniti drugi tržaški proces). Na obravnavi so štirje obtoženčevi službeni kolegi (italijanski) pričali, da se je v pisarni hvalil, da je to storil, "in da je imel celo robček, prepojen s krvjo pobitih". Vendar je bil moški oproščen zaradi nezadostnih dokazov.

V revijah La Voce Libera (6. avgust 1946 in 3. april 1948), Corriere di Trieste in Messaggero Veneto (prav tako z datumom 3. april 1948) lahko spremljamo podoben proces, tokrat v zvezi z usmrtno leto 1930, ki se je končal z dokončno obsodbo. Protagonist je bil neki Giuseppe Menassè, nekdanji urednik fašističnega časopisa v Trstu in med drugim prvi prevajalec Kafke v italijanščino, pozneje pa tudi gledališki menedžer.

Po prevratu se je tudi on poskušal preobraziti v antifašista in se je poleti 1945 udeleževal sestankov v pisarni pediatra Bruna Pincherleja. Zdravnik, nekdanji politični preganjanec, je zvedel za njegovo fašistično preteklost in slišal "govorice" o nekaterih njegovih strašnih ekscesih. Tako je (tudi ker je bil izvrsten karikaturist) takrat večkrat upodobil Menassèja na vseh štirih med uživanjem iztrebkov.

Ercole Miani, ustanovitelj Inštituta za odpornišтво, ga je javno obtožil, da je "cinični skrunitelj štirih velikodušnih Slovencev, ustreljenih v Bazovici septembra 1930: tisti, ki je pomočil prst v kri enega od mučencev!". Menassè ga je tožil zaradi obrekovanja, vendar je naredil napako in mu dovolil, da dokaže dejstvo. Miani je na sodišče pripeljal priči: znanega fašističnega novinarja in zdravnika, ki je bil zadolžen za potrditev smrti ustreljenih. Ugotovljeno je bilo, da je "med tistimi, ki so sodelovali pri usmrtitvi, neki Giuseppe Menassè s sadističnim užitkom pomočil roko v kri žrtev in odrezal konec vrvi, s katero so bili zvezani štirje ustreljeni. Vrv je nato hranil skoraj kot relikvijo nečastne zmage". "Sam državni tožilec je glede na te ugotovitve opustil obtožbo" zaradi obrekovanja zoper Mianija. "Sodišče je obtoženca oprostilo, ker je prinesel dokaz o dejstvih, ki so bremenili Menassèja, slednjega pa obsodilo na plačilo 30.000 lir". Ta nečastni človek se je izselil čez ocean.

V knjigi Milana Pahorja sem prebral telegram s poročilom Mussolinijevega osebnega odposlanca na prvem sojenju v Trstu: "Ko so jih vodili [na] usmrtitev, so peli slovanske pesmi".

No, ljudem, kot so bili Ferdo Bidovec, Fran Marušič, Zvonimir Miloš in Alojz Valenčič, vsi - tudi mi Italijani - dolgujemo, da se še vedno lahko veselimo vaših pesmi.